

oktatás körének kiszélesbítését eredményezte“, hanem azt is ki kellett volna emelnie, hogy a reformáció azon elvet léptette életbe, *hogy minden templom mellé egy iskola építtessék*. Dehát ezt, úgy látom, nem akarta kimondani a tudós szerző, sőt úgy tetszik, mintha egész munkája annak a documentálása akarna lenni, hogy a reformáció előtt általános volt a népoktatás, mely egyszerűen beleült a régi iskolákba. „A reformáció oktatástörténeti szempontból nevezetes jelenség, habár a népoktatást nem ő találta is fel; mert az már századokkal előbb megvolt, mind a falusi, mind a városi iskolákban. Az is bizonyos, hogy föllépésekor a régi iskola nyugalmat és munkáját megzavarta s helyébe másikat nem mindjárt és nem is mindig tudott állítani.“ (211. l.) Tétele ez utolsó állítását az egész vonalon keletkezett iskolák száma megcáfolja, ám az első feléről is megállapítottuk, hogy nem volt olyan általános, mint szerző hirdeti.

Mindezek daczára szerző munkáját nyereségnek tartom, mert a II. részben publikált 359 oklevél, melyből 153 most jelenik meg először, a művelődéstörténet iránt érdeklődőket hálára kötelezi le iránta, mert ez nagy és fáradságos kutatás eredménye. Vajha a fáradhatatlan szerző, a felsorolt kifogásokat újabb oklevelek felkutatásával megdönthetné.

Thury Etele.

Izráel népének története a kezdettől fogva a babyloniai fogságig (572-ig). Gräetz nagy műve alapján szerkesztette Szabolcsi Miksa. Budapest, 1906. Phönix irodalmi részvénytársaság.

A zsidóknak 1853-ig nem volt megírva egyetemes történetök. Gräetz Henrik, — 1856-tól a boroszlói rabbiképző intézet tanára, — vállalkozott erre a nagyszabású munkára, közrebocsátván 1853-ban a zsidók történetének első kötetét, melyet hat kötetben 1872-ig befejezett. A könyv azóta világhírűvé lett, megjelent héberül, angolul, francziául. Szabolcsi Miksa, az Egyenlőség című hetilap szerkesztője, ez a fajáért lelkesedő derék zsidó férfiú vállalkozott most arra, hogy e művet magyarra is átültesse, megtoldva a magyar zsidók történetére vonatkozó részszel, melyet Kohn Sámuel, a budapesti tudós főrabbi ír. Gräetz művétől eltérőleg a sorrend tekintetében ez az itt első kötetben szereplő darab, nála a negyedik foglalja el.

Az emberiség történetében Izráel népének nem megve-

tendő szerep jutott, — ezért egyetemes történetük, — a történeti tudományok iránt érdeklődők számára minden részletében becsesel bír, de a jelen kötet, mely a biblia korát tárgyalja és Kanaán elfoglalásával veszi kezdetét és végződik a júdai állam elpusztulásával, mikor a babyloniai fogságnak elnevezett 70 éves korszak veszi kezdetét, — mi ránk protestáns lelkészekre, a kik a bibliát tartozunk buvárolni, — különös érdekekkel is bírhat.

E kíváncsisággal vettem kezembe a fenti kötetet és mig egyfelől nagyon sokat tanultam belőle, másrészt, bár a bibliai korszak története ismerős is előttem, mégis nagy élvezettel, gyönyörűséggel olvastam végig. Ez első kötet, a Szabolcsi Miksa által irt lelkes előszón kívül, a melyben a mű létrejöttének a körülményeivel számol be, két nagy részből áll. Az első rész két korszakot foglal magában. Az első korszak hat fejezetre oszlik. Az első fejezet az előzményen kívül, Mózes haláláig terjed, a második Kanaánország elfoglalása, a harmadik a szomszédok czimét viseli (a föníciaiak, az ameusok, filiszteusok, idumeusok), a negyedik a birák kora, az ötödik átmeneti kor a hősöktől a királyokig. Eli és Sámuel, a hatodik Saulnak van szentelve. A második korszak a *virágzás* kora. Ez négy fejezetet ölel fel: az első (illetőleg hetedik) Dávid és Isboset, a második (nyolczadik) Dávidról szól folytatólag, a harmadik (kilenczedik) Salamonnal foglalkozik, a negyedik (tizedik) a közállapotok és változások, törvény, szokás, művészet és irodalomról szól.

A második rész (vagyis harmadik korszak) a hanyatlás idejét festi és 13 fejezetből áll a következőképpen: 1. A birodalom megoszlása és a megújított profétaság. 2. Dávid király háza és a Jehuidák. 3. Az utolsó Jehuidák és Uria kora. 4. A tiz törzs birodalmának pusztulása, Dávid uralkodó háza, az asszonyok beavatkozása. 5. A tiz törzs birodalmának vége és a Dávid háza. 6. A thora. 7. Samária pusztulása és a Dávid dinasztia. 8. A Dávid dinasztia alatti episodok tárgyalása. 9. A Dávidházbeli utolsóelőtti királyok. 10. Józiás király és az új rend. 11. Juda hanyatlása. 12. Juda országának pusztulása. 13. A pusztulás utóbajai. Végül egy függelék zárja be a könyvet, melyet a bibliai történet és az újkori ásatások czim alatt dr. Venetianer Lajos irt meg és az ó-szövetség hitelességét igyekszik kimutatni az újabb ásatások alapján. A következő részeket öleli fel: 1. Az ósatyák. 2. Izráel Egyiptomban. 3. Mózes és Hammurabbi. 4. A királyok. A könyvhöz névmutató is van csatolva.

E kötetben semmi olyan nincs — kivéve a végére csa-

tolt függelék — mely a bibliában jártas ember előtt, mint mondtam, valami újat tartalmazna, mégis a mű elejétől végig lebilincselő hatással bír az olvasóra nézve; mert rendszeresen és pragmatikusan írja le, a mi a bibliában össze-vissza fogtaltatik és az áttekintést megnehezíti. Az ó-szövetségi zsidó néptörténete, mint egy megrázó drámai történet vonul el az olvasó szeme előtt, melyet sokszorosán emel a stylus szépsége, gazdagsága, magyaros nyelvezete. Mintha nem is egy idegenből átültetett könyvvel volna dolgunk, hanem egy magyar elme szüleményével. Ezenkívül e kötet hatalmas segédeszköz a bibliában való jártasság emeléséhez, mert a mit az ó-szövetség megértéséhez exegezis, kánontörténet, geografia külön-külön tanítanak, az ebben mind szépen feltalálható. A próféták megértéséhez, a zsidóság sajátos körülményeinek átérzéséhez egy-egy sikerült fejezet nem kevés mértékben járul hozzá. Egy-egy költemény, dal, hymnus oly szépen van átültetve, mintha magyar szívből fakadt volna. Különösen tanulságos az ó-szövetséget olvasókra nézve a függelék, mely Venetianer szakavatott tollából való s azt a napjainkban sokat vitatott kérdést tárgyalja, hogy megállhat e az ó-szövetség hitelessége az újabbkori kutatások alapján. Az e téren napfényre került ásatásokkal igazolja, hogy igenis. Újabban némelyek megkísérelték Mózes tekintélyét a Hammurabbira való hivatkozással kisebbiteni, a midőn azt állították, hogy Mózes a maga törvényeit nagyrészből Hammurabbitól vette át. Venetianer igazolja, hogy Mózes nem olvashatta Hammurabbi törvényoszlopát, mert az a Mózes idejében már a babyloniai népek körében is feledésbe ment. Ezenkívül másképp is elütő e két férfiú alkotása; mert a Hammurabbi törvényei az anyagi jogrendre, a Mózesé pedig az *erkölcsire* vonatkoznak, a miről az előzőben egy betű sincs. Így védelmezi Venetianer Mózeset, hogy azon a piedesztálon, melyre kora felemelte, mindvégig érintetlenül álljon.

Szabolcsi Miksa derék munkát végzett, midőn Gräetz nagyhirű munkáját nyelvünkre átültetni segítette, becseset az ó-szövetség iránt érdeklődő közönség számára, de becseset mindazok előtt, a kik az emberiség történetében, a zsidó népet, mint annak egyik kiegészítő részét ismerik és szeretik tekinteni. Ezért is, de más jeles tulajdonainál fogva is ajánljuk e könyvet az olvasni szeretők figyelmébe. A könyv kiállítása csinos és tetszetős. A hat kötet előfizetési ára 72 kor.

Péter Mihály
ref. lelkész.